

Marek Ďurčanský

Česká města a jejich správa
za třicetileté války
Zemský a lokální kontext

Česká města a jejich správa za třicetileté války

Zemský a lokální kontext

Marek Ďurčanský

Recenzenti:

PhDr. Olga Fejtová, Ph.D.

prof. PhDr. Jiří Pešek, CSc.

Vydala Univerzita Karlova v Praze

Nakladatelství Karolinum

Redakce Lenka Ščerbaničová

Grafická úprava Jan Šerých

Sazba DTP Nakladatelství Karolinum

Vydání první

© Univerzita Karlova v Praze, 2013

© Marek Ďurčanský, 2013

Součástí knihy jsou elektronické přílohy dostupné na www.cupress.cuni.cz

ISBN 978-80-246-2255-2

ISBN 978-80-246-2713-7 (online : pdf)

Univerzita Karlova v Praze
Nakladatelství Karolinum 2014

<http://www.cupress.cuni.cz>

Obsah

I. Úvod	7
II. Dějiny českých měst a jejich správy v raném novověku – přehled dosavadního výzkumu	14
II.1 Dějiny raně novověkých měst v českých zemích – přehled výzkumu posledních let	14
II.2 Dějiny městské správy a kanceláří českých měst v raném novověku – bibliografický přehled	27
III. Česká města a jejich správa za třicetileté války	62
III.1 Česká města před Bílou horou	62
III.2 Počet královských měst a jeho změny po Bílé hoře	73
III.3 Konfiskace, císařští rychtáři, rekatolizace, konfirmace privilegií	81
III.4 Městské rady v královských městech 1624–1636	101
III.5 Problémy městské správy pod bezprostředním tlakem válečných událostí. Podkomořská registra ze 40. let 17. století	124
III.6 Exkurs – Narativní prameny městské provenience, jejich autoři a vztah k pramenům diplomatickým ve středních Čechách za třicetileté války	138
IV. Nymburk	152
IV.1 Prameny a literatura k dějinám Nymburka v letech 1618–1648	152
IV.2 Přehled dějin města v letech 1618–1648	163
IV.3 Městská správa v Nymburce za třicetileté války	183
IV.4 Nymburská městská kancelář za třicetileté války	212

V. Brandýs nad Labem	224
V.1 Prameny a literatura k dějinám Brandýsa nad Labem v letech 1618–1648	224
V.2 Přehled dějin města v letech 1618–1648	228
V.3 Městská správa v Brandýse nad Labem 1618–1648	237
V.4 Brandýská městská kancelář za třicetileté války	255
VI. Čelákovice	269
VI.1 Prameny a literatura k dějinám Čelákovic v době třicetileté války	269
VI.2 Přehled dějin města v letech 1618–1648	271
VI.3 Městská správa a kancelář	279
Závěr	289
Resümé	294
Soupis použitých pramenů a literatury	312
Seznam zkratk	363
Obrazové přílohy	365
Jmenný rejstřík	383
Místní rejstřík	406
Přílohy I–V jsou zdarma ke stažení na: http://www.cupress.cuni.cz/ink2_stat/index.jsp?include=podrobnosti&id=10967&zalozka=6	
Příloha I – Soupis členů městských rad, starších obecních a volenců v královských městech v letech 1624–1636	1
Příloha II – Soupis zasedání nymburské městské rady od června do 1635 do prosince 1636	51
Příloha III – Soupis zasedání brandýské městské rady v letech 1618–1642	54
Příloha IV – Složení městské rady v Brandýse nad Labem 1618–1640	80
Příloha V – Soupis zasedání čelákovické městské rady v letech 1639–1642	83

I. Úvod

*„Kdybych měl odpovědět, který ze všech českých krajů je nejvíc opomíjený a nejméně známý, odpověděl bych, že všechny, ale že možná střední Čechy zastíněné Prahou jsou na tom nejhůř.“*¹ K tomuto bonmotu Václava Cílka se nemohu než přihlásit. Jeho platnost navíc není omezena jen na současnost, našli bychom ji v různých podobách i při detailnějším pohledu do minulosti a nevyhýbá se ani středočeským městům. Současný Středočeský kraj je administrativní jednotkou bez přirozeného centra (Praha coby zároveň hlavní město většinu běžných funkcí regionálního centra plnit nemůže, což vyniká zvláště při srovnání s některými krajskými městy) a vědomí jisté regionální přináležitosti dnešních „Středočechů“ je oproti jiným současným krajům mnohem slabší. Jistě se i dnes cítí být v první řadě třeba obyvateli Nymburka, Brandýsa nad Labem a Čelákovic než Středočechy. Historické administrativní rozdělení tohoto území se zdá být v tomto ohledu přece jen spravedlivější.

Pohlédneme-li na regionální historiografii posledních let, kdy prošla zřetelným, i když oblast od oblasti nesterjně intenzivním vývojem, je situace, co se týká středních Čech, podobná – roztržitost výzkumu zabývajícího se minulostí středočeských měst je oproti výsledkům pro jižní, severní či východní Čechy, disponující přirozenými regionálními badatelskými centry (o Moravě nemluvě), přece jen příliš zřetelná. I tak ale není zcela bez výsledků.

Otázkou, kterou je třeba zmínit hned v úvodu, je vztah urbánní historiografie, přístupující k předmětu svého výzkumu komparativními metodami, a regionální historiografie, ponořené do detailů týkajících se jedné konkrétní lokality, v lepším případě i jejího různě širokého okolí. Jsem toho názoru, že se bez sebe vzájemně neobejdou, má-li jedna i dru-

1 Václav CÍLEK, *Makom. Kniha míst*, Praha 2004, s. 36.

há přinášet smysluplné výsledky (Millerova níže citovaná monografie je toho v širokém rámci celkem dobrým příkladem). Bohužel, z objektivních důvodů je možné patřičné výsledky očekávat a s plnou vahou požadovat právě toliko od první z nich, protože je takřka bez výjimky doménou profesionálních historiků. Druhá z nich naopak přitahuje především nesourodý okruh nadšenců, v němž odborně školení autoři donedávna představovali pouze jistou, ne vždy právě profilující část. Situace se však – alespoň podle mých pozorování – v posledních letech dost radikálně mění. S rozvojem regionálních vysokých škol a společně s růstem počtu studentů historických oborů přibýlo badatelů, kteří se zaměřují na odborné zpracování regionálně-historických témat. Urbánní historiografie je často zastoupena v případech kvalifikačních prací; časté je také jejich pozdější publikování v podobě článku či přímo monografie. Takřka běžné je po r. 2006 zpřístupnění kvalifikační práce v digitální podobě. Myslím, že i ze seznamu literatury v této knize je to vše patrné. Také zavedená regionální periodika zvýšila své nároky; vznikly nové regionálně-historické časopisy a víceméně zmizely regionálně-historické „samizdaty“ typické pro 90. léta. Práce zaměřené na jednotlivé lokality dnes v daleko větší míře reflektují dosavadní bádání v širším kontextu a jejich použitelnost pro komparativně zaměřený výzkum je v průměru vyšší, ať už co do kvality zpracování, tak co do ověřitelnosti uvedených údajů.

Rád bych nyní věnoval krátce pozornost jiné otázce, která mi při psaní této práce nemohla trvale netanout na mysli, a sice vzájemnému vztahu syntetických, teoretických a analytických prací v souvislosti s jinak celkem úzce vymezeným tématem této knihy. Proč mě právě tato otázka trápila, bude jasné – alespoň doufám – z následujících kapitol. Nekladu přitom rovnítko mezi dva často související elastické termíny: analytický a pozitivistický. Druhý z nich byl, dle mého soudu obvykle neprávem, používán v posledním více než půlstoletí převážně s pejorativním zabarvením, ač pro to mělo jiné důvody oficiální marxistické dějepiscectví a jiné zastánci postmoderních trendů. V případě Dušana Třeštíka a jeho živelného (obratně a provokativně strojeného?) tažení proti pozitivistům jsem často uvažoval o do jisté míry pochopitelném postoji medievisty, zabývajícího se nejstarším obdobím českých dějin, který má takřka všechny dostupné prameny k dispozici v edicích a může je libovolně reinterpretovat. Jakkoli je mi sympatické pochopení pro roli příběhu ve finální fázi historikovy práce, v případě raného novověku už je autor v situaci podstatně složitější: u velkých příběhů, jakými třicetiletá válka ve značné míře zásobila české dějiny, je množství pramenů často až nepřehledné

a kritický přístup k nim by neměl být podřízen sebeefektivnější naraci. Ať už máme na mysli v pravém slova smyslu pozitivistické historiky a jejich amatérské souputníky 19. a počátku 20. století, nebo některé méně šťastné současné práce, i tady může být pouhá nezavádějící reprodukce obsahu dosud neznámého či málo známého pramene přínosem. Abych použil příklad z oblasti blízké tematice následujících stránek: těžko může někdo v tuto chvíli napsat opravdu přesvědčivou syntézu např. o českých královských městech za třicetileté války, jinak skupině v rámci městské sítě nepočtené a zcela jasně vymezené, jestliže řada z nich postrádá moderní zpracování svých dějin, obsahující alespoň základní údaje nutné pro smysluplnou komparaci. Přitom to zdaleka není jen otázka chybějících pramenů – u řady měst prameny k dispozici jsou, jen čekají na badatele. A co potom teprve stovky poddanských měst...²

Oba směry výzkumu – syntetický a analytický – si vzájemně v zásadě nekonkurují (alespoň pokud jde o práce samy, méně již o konkrétní badatele). Naopak, oba si za příznivé konstelace mohou být jen a jen prospěšné, první coby rezervoár tematických a metodologických východisek pro další výzkum, druhý jako pevný fundament, o nějž musí být věrohodná syntéza opřena. Problém samozřejmě částečně odpadá u těch badatelů, kteří se soustavně pohybují v obou oblastech a podstatnou část analytických studií pro své syntetické práce si připravují sami.

Vztah metodologie – heuristika samozřejmě může být dvojsečný. Sebepodrobnější heuristika bez jasné metody zpracování ztrácí mnoho ze svého smyslu, málokdy se však bere ohled na to, že sám průběh excerpcí a přípravných prací si někdy vynucuje změnu původně zvolené metodologie. V takové situaci se ocitá badatel, když zjistí, že obsah dochovaných pramenů mu těžko může dát odpověď na původní otázky, ale že mu naopak může velmi dobře či alespoň uspokojivě odpovědět na otázky jiné, resp. jinak postavené. A opět mohu říci: pro raně novověké prameny

2 České dějepiscectví ale není v tomto směru tak úplně výjimkou. Komparativní práce z dějin měst v říši za třicetileté války označil za jedno z vážných desiderat německé historiografie ve své přehledové studii také Sven TODE, *Städte im Dreißigjährigen Krieg 1618–1648. Einführung und Überblick*, in: Martin Knauer – Sven Tode (Hgg.), *Krieg von der Toren*. Hamburg im Dreißigjährigen Krieg 1618–1648 (=Beiträge zur Geschichte Hamburgs, Bd. 60), Hamburg 2000, zvl. s. 52–57. Hlavní překážkou k realizaci takových děl přitom spatřoval v nedostatku srovnatelných dílčích studií pro jednotlivé lokality. Podobně si stojí také otázka reprezentativnosti vzorků: zhruba 4000 měst v říši se lišilo co do velikosti, počtu obyvatel, hospodářského i politického významu. Pomyslný vrchol pyramidy představovalo sice ve většině těchto ukazatelů pět desítek svobodných říšských měst, nejtypičtějším dobovým urbánním sídlem ale bylo menší město či městečko čítající 500–700 obyvatel. Dodejme, že od doby vzniku citované studie se několik závažných komparativních prací o městech v říši objevilo, byť samozřejmě nepostihují celou rozsáhlou problematiku v plné šíři (srov. dále pododdíl II.2).

to platí dvojnásob, protože mezi nimi se oproti pramenům středověkým stále ještě vyskytují rukopisy a akta, které zatím nikdo odpovídajícím způsobem nezpracoval.

Vrátíme-li se k úvodnímu citátu, nelze než s neuspokojením konstatovat, že právě tři města, která jsou na dalších stránkách předmětem bližšího zájmu, nemají k dispozici ani moderní syntetická zpracování svých dějin ani nedlouhého, níže sledovaného časového výseku z nich. Tato práce si klade za cíl přispět k lepšímu poznání městské správy v jednom ze středočeských regionů, ovšem v souvislostech celozemského vývoje. Pro období třicetileté války je tato klíčová oblast městského života pro sledovaný prostor zpracována jen zcela torzovitě, o komparativním přístupu nemohla být donedávna vůbec řeč. Předkládaná práce je svou převážnou částí spíše analytická a syntetické ambice jsou zcela minimální; také srovnání je zaměřeno především na ústřední orgány městské správy. Od syntetizujících pasáží ale nebylo možno zcela upustit. Jednak lze pro sledované lokality určitá období posuzovat kvůli nedostatku pramenů spíše per analogiam, jednak bylo třeba pokusit se naznačit místo jednotlivých měst v rámci systému. Budiž hned v úvodu řečeno, že se to týká především Nymburka coby součásti již zmíněné nevelké a vcelku jasné definované skupiny královských měst. Sledovat obdobným způsobem města a městečka komorní, mezi něž patřil Brandýs nad Labem a Čelákovice, by bylo z mnoha důvodů podstatně složitější, o jejich místě v rámci celé sítě poddanských měst nemluvě. Bude-li tedy tato práce moci sloužit alespoň jako souhrn jistého množství ověřených a zpracovaných údajů z dané problematiky pro budoucí skutečně syntetické počiny, bude její smysl bohatě naplněn.

Ke členění jednotlivých kapitol je třeba uvést především následující: práce de facto sestává ze tří hlavních částí. První z nich má za cíl jednak podat základní přehled o současném stavu výzkumu v oblasti raně novověké urbánní historiografie a především o situaci na poli výzkumu dějin správy a městské diplomatiky, jednak nabídnout jistý ucelenější pohled na proměny, které pro správu českých měst znamenala třicetiletá válka. Bylo již naznačeno, že v zorném úhlu se tu nacházejí zejména města královská. Za stěžejní považují oddíl III.4, který na základě rozboru protokolů podkomořského úřadu o obnovování rad v královských městech umožňuje zahrnout do srovnání všechny lokality z uvedené skupiny měst stejnou měrou.

Druhá část je zaměřena na tři typy městských sídel ve středním Polabí – Nymburk jako královské město, Brandýs nad Labem jako speciální typ města vrchnostenského (komorní město a zároveň centrum panství

i do jisté míry město rezidenční) a Čelákovice jako vrchnostenské (také komorní) městečko. Cílem nebylo podat vyčerpávající dějiny jejich městské správy a kanceláře v letech 1618–1648 – na to bylo pramenů i při torzovitém dochování příliš mnoho a času na jejich zpracování příliš málo –, ale zkonstruovat určitý základní obraz, který by umožnil srovnat srovnatelné. Hlavní pozornost je tak věnována těm orgánům městské správy, které měly pro všechna města stejně klíčový charakter a jejich povaha byla z větší části dána platným městským právem (městská rada, obecní starší, radní písař), praxe se ale v jednotlivých případech někdy více, někdy méně lišila. Měl jsem přitom často na mysli výzvu Josefa Polišínského, publikovanou v jedné z jeho pozdních studií, podle níž není stávající obraz „České války“ let 1618–1620 „zdaleka definitivní: naše znalost struktury české společnosti je pouze naznačována, chybí nám obraz «revoluce» roku 1618 či 1619 na Moravě, jak probíhala v jednotlivých městech i krajích“.³ Nepochybuji o tom, že to platí i pro celé období třicetileté války. Velký evropský konflikt měl i svůj lokální rozměr a místní podobu, vstupující v obzvláště vypjatých momentech i do pomyslných velkých dějin; tento lokální rozměr je v posledních letech výrazněji reflektován v odborné literatuře a využíván v mikrohistorických sondách. Tam, kde to prameny dovolují, jsem tedy použil pro sledovaná města formu sond, jejichž prostřednictvím je možné detailněji sledovat mechanismy výkonu městské správy v rámci širšího kontextu (role městské rady při rekatolizaci v Brandýse nad Labem, každodennost městské správy v Nymburce v l. 1629–1634).

Třetí část knihy sestává z příloh, koncipovaných jako podklad k onomu srovnání srovnatelného – v této knize i v potenciálních budoucích studiích. Přílohy jsou trojího typu. V prvé řadě se jedná o přehledy osob angažovaných v uvedených orgánech městské správy, a to jednak na základě podkomořských protokolů o obnovování rad pro královská města v letech 1624–1636, jednak pro Brandýs nad Labem v období poněkud širším. Nymburk je zahrnut ve výše uvedeném přehledu pro královská města – rekonstrukce personálního složení městské rady pro celé období let 1618–1648 si ještě vyžádá důkladnou heuristiku a s maximální pravděpodobností nebude vzhledem k nedostatku pramenů nikdy úplná. Totéž v ještě větší míře platí pro Čelákovice. Druhým typem příloh jsou přehledy zasedání městských rad v Nymburce, Brandýse a Čelákovících pro určitá období, kdy jsou díky existenci radních manuálů sledovatelná.

3 Josef POLIŠENSKÝ, *Přehledy bádání od stavovského povstání k české revoluci 1618*, Český časopis historický (dále ČČH) 89, 1991, s. 87.

Díky těmto pramenům lze prostřednictvím příloh nahlédnout na to, co můžeme právem nazvat rytmem úředního roku. V případě Brandýsa jsou přehledy zasedání městské rady také klíčem k případnému dohledání citované pasáže v prameni – dva ze tří radních manuálů postihujících sledované období neměly v době přípravy této práce folioci či paginaci a pro orientaci v nich tak mohou sloužit právě uvedené přehledy s daty jednotlivých zasedání městské rady. Obrazové přílohy jako třetí typ příloh mají v prvé řadě ilustrovat rukopis těch písafů, o nichž je v souvislosti se třemi polabskými městy řeč, a po vizuální stránce přiblížit nejvíce využívané prameny.

Je dáno povahou sledované doby, že se ze studie z dějin městské správy a diplomatiky stal do jisté míry také text o utrpení, jež jsou si lidé schopni vzájemně působit. S ohledem na to byl zvolen i původně zamýšlený titul této práce: „Uprostřed dnů Božího hněvu.“ Četná odvolání na „hněv boží“ plnila stránky úředních knih evropských měst za třicetileté války a řadu konkrétních citátů v tomto duchu ze tří sledovaných polabských lokalit je možné nalézt i v následujícím textu. Jednalo se nakonec o nejobvyklejší a pro většinu obyvatelstva asi také nejlogičtější vysvětlení dlouhé války a jejích průvodních jevů.

* * *

Předkládaná práce byla v původní verzi napsána a v červnu 2007 obhájena jako disertace na Katedře pomocných věd historických a archivního studia Filozofické fakulty Univerzity Karlovy v Praze; některé pasáže byly v původní podobě zveřejněny jako samostatné přípravné studie.⁴ Nynější verzi celého textu jsem postupně rozšířil a upravil, aniž by však byla zásadním způsobem dotčena původní koncepce. Měl jsem snahu doplnit i literaturu tak, aby co nejvíce odpovídala datu vydání knihy, bohužel ne vždy to bylo do důsledku možné.

Alespoň poděkováním – tím nejmenším, co mohu jako projev vděčnosti učinit – jsem povinen mnoha lidem, kteří se na vzniku této práce přímo i nepřímo podíleli.

Předně jsou to pracovníci archivů a muzeí, v nichž jsou uloženy ty nejpodstatnější fondy: Státního okresního archivu Praha-východ se sídlem v Přemyslení, Státního okresního archivu Nymburk se sídlem v Lysé nad Labem, Národního archivu, Polabského muzea – Vlastivědného muzea Nymburk, Archivu Národního muzea a Knihovny Národního

4 Srov. seznam literatury.

muzea. Všude jsem se setkal s maximální vstřícností a ochotou, která mi výzkum nesmírně usnadnila a ušetřila spoustu času.

Jsem zavázán řadě kolegů a kolegů z institucí, kde jsem byl v průběhu let 1999–2005 zaměstnán: Archivu Akademie věd České republiky, Výzkumného centra pro dějiny vědy a Státního okresního archivu Praha-východ se sídlem v Přemyslení. Jmenovitě musím ovšem poděkovat těm, kdo zde měli na starosti knihovny – † PaedDr. Vladimíru Kaifrovi, Bc. Evě Kalendové, Bc. Evě Krouželové, Mgr. Magdaleně Šalanské. Mé prosby jim zabraly dost času a jistě i energie. Nejvíce jsem ovšem zavázán kolegyním a kolegům z Ústavu dějin a archivu Univerzity Karlovy; pro Moniku Beránkovou, PhDr. Marii Štemberkovou a zejména PhDr. Jiřinu Urbanovou to pochopitelně platí dvojnásob.

Mnoho lidí mi bylo nápomocno tím, že léta trpělivě naslouchali a byli ochotni se mnou o disertační práci a jejích různých úskalích hovořit či si o ní psát, i když se často nejednalo právě o jejich osobní téma. Vděčím jim také za řadu zajímavých tipů na literaturu a prameny, které by jinak s největší pravděpodobností unikly mé pozornosti. Nepodaří se mi uvést všechny, ale alespoň některé z nich zmínit musím. Díky jsem zavázán zejména Mgr. Haně Barvíkové, prof. dr. hab. Piotru Bilińskému, Mgr. Janu Boháčkovi, Mgr. Petru Cajthamlovi, Mgr. Radku Diestlerovi, Mgr. Ewě Dziurzyńskiej, PhDr. Martinu Francovi, Ph.D., PhDr. Janu Kiliánovi, Ph.D., PhDr. Petru Kreuzovi, Dr., Mgr. Tomáši Lachmanovi, Dr. Ritě Majkowské, Mgr. Jiřímu Peštovi, Michalu Plavcovi, doc. PhDr. Magdaléně Pokorné, CSc., PhDr. Zdeňku Poustovi, Mgr. Janě Ratajové, Ph.D., Mgr. Tomáši Ratajovi, PhDr. Michalu Řezníčkovi, Dr. Tomaszu Skrzyńskému, doc. PhDr. Petru Svobodnému, Ph.D., a † prof. Stanleyemu B. Wintersovi, Ph.D.

Za opravdu nadstandardní pomoc, spojenou s technickými otázkami i odbornými problémy, včetně čtení některých částí vznikajícího textu, děkuji Mgr. Pavlu Koderovi, Ph.D., Mgr. Romanu Kolkovi a Mgr. Igoru Votoupalovi. V prvé řadě ale vděčím za laskavou péči mému školiteli doc. PhDr. Zdeňku Hojdovi, CSc., a za cenné připomínky a zájem, s nímž podporovali především poslední fáze vzniku této práce, oběma původním recenzentům, doc. PhDr. Ivaně Čornejové, CSc., a prof. PhDr. Jiřímu Peškovi, CSc., jakož i PhDr. Olze Fejtové, Ph.D.

Největší dík samozřejmě patří celé mé rozvětvené rodině.

II. Dějiny českých měst a jejich správy v raném novověku - přehled dosavadního výzkumu

II.1 Dějiny raně novověkých měst v českých zemích - přehled výzkumu posledních let

Zaměření stručného přehledu dosavadního výzkumu na poli dějin raně novověkých českých měst především na výsledky posledních dvou desetiletí je vedeno v prvé řadě změnou postavení regionální historiografie, kam velká část odborné literatury zvláště pro jednotlivá města spadá. Regionální historiografie se po r. 1989 z velké části vymanila z postavení přehlížené oblasti bádání, sloužící často jako vlídné útočiště pro politicky nepohodlné.⁵ V řadě prací je možné sledovat výsledky vlivu novějších trendů západoevropské a polské historiografie (již před počátkem 90. let dějiny každodennosti a dějiny hmotné kultury, později zejména mikrohistorie a kulturní antropologie).⁶ Neokázalá práce někte-

5 Jaroslav PÁNEK, *Regionální historiografie v českých zemích v první polovině sedmdesátých let. (Organizační základy, ohrožení a kontinuita badatelského směru na počátku „normalizačního“ období)*, in: Antonín Kostlán (ed.), *Věda v Československu v období normalizace (1970–1975)*. Sborník z konference (Praha, 21.–22. listopadu 2001), Praha 2002, s. 321n.

6 Polskou historiografii zmiňují zvláště, protože její vliv, co se týká jednotlivých států v rámci někdejšího východního bloku, byl v tomto ohledu největší. Tomuto vlivu přálo několik příznivých okolností, počínaje jazykovou blízkostí, společnou a snáze prostupnou hranicí, přes společná témata z minulosti, umožňující v některých případech v rámci možností i společný komparativní přístup, až po značnou nezávislost polské historiografie na sovětských vzorech a rozsáhlou recepci západoevropských podnětů, jež se odrazila i v poměrně slušném množství překladů významných děl i v kvalitní domácí produkci. (Například jedna z nejlivnějších knih evropské historiografie, Braudelovo *Středozevní moře v době Filipa II.*, je v polském překladu dostupná již tři desetiletí a nedávno se objevila v novém vydání.) Je-li řeč o dějinách hmotné kultury a každodennosti, nelze nezmínit, že v Polsku bylo v tomto ohledu poměrně záhy k dispozici samostatné odborné periodikum v podobě *Kwartalniku Historii Kultury Materialnej* a samostatná řada monografií, věnovaných dějinám každodennosti, kterou vydával varšavský Państwowy Instytut Wydawniczy, nemluvě o monografiích k dějinám jednotlivých měst. Zprostředkující roli polské historiografie zmiňuje např. Josef VÁLKA, „*Nové*

rých historiků pohybujících se v oblasti regionální historiografie už před r. 1989 – ať už z jisté nouze či dobrovolně – umožnila na počátku 90. let brzký vznik několika kvalitních syntéz: to se týká především jednotlivých lokalit, zprostředkovaně ale také studií komparativního charakteru. Nezanedbatelné jsou dnes již také badatelské výsledky některých historiků generace, která začala publikovat až v 90. letech – u ní je inspirace novějšími proudy světového dějepiscectví díky rozšířené paletě možností přístupu k aktuální zahraniční literatuře a studijním pobytům v zahraničních vědeckých centrech (ale také díky novým možnostem, které do praxe historika přinesly elektronické zdroje informací a jejich počítačové zpracování) patrně nejzřetelnější.

V nedávné době byla publikována velmi pěkná přehledová stať o vývoji a současném stavu urbánního dějepiscectví středovýchodní Evropy,⁷ tedy prostoru, do něhož náležejí také české země. Je v ní vedle České republiky sledována situace na Slovensku, v Polsku a v Maďarsku – autoři proto použili termín „středovýchodní“, aby zdůraznili toto regionální vymezení oproti tradičně pojaté střední Evropě, zahrnující v zásadě také většinu německojazyčného prostoru. Výhled je to značně neveselý a potvrzuje několik už dříve na jiných místech konstatovaných⁸ slabin urbánní historiografie v českých zemích. Předně je to takřka nulové protínání západoevropského a amerického odborného diskursu s českým v této oblasti vzhledem k jazykovým bariérám a minimální publikační aktivitě domácích historiků ve světových jazycích. Snad ještě výraznějším problémem je absence jakékoli zastřešující instituce pro výzkum měst, ať už jakožto samostatného vědeckého ústavu, jaký představuje v německých podmínkách münsterský Ústav pro srovnávací dějiny měst, nebo odborného sdružení, které by mohlo alespoň poskytnout prostor pro trvalé diskusní fórum, pořádat více či méně pravidelná setkání badatelů a postarat se o publikování výstupů z nich.⁹ Souvisí to pochopitelně

dějepisectví“ a české dějiny, Časopis Matice moravské (dále ČMM) 117, 1998, s. 465, nebo ještě výrazněji František KAVKA, *Moje Ohlédnutí a povaha českého marxistického dějepiscectví v letech 1950–1989*, Jihočeský sborník historický (dále JSH) 72, 2003, s. 101.

7 Jaroslav MILLER – Petr ČERNIKOVSKÝ, *Urbánní historiografie (raného novověku) ve středovýchodní Evropě: Stručná úvaha o minulosti, současném stavu a perspektivách oboru*, ČČH 103, 2005, s. 861–884.

8 Sami autoři citovaného textu uvádějí poměrně přesvědčivý příklad „nelogičnosti orientace bádání podle hranic dnešních státních útvárů“ v podobě paralelně se vyskytujících prací o vnitřních konfliktech ve městech první poloviny 16. století. J. MILLER – P. ČERNIKOVSKÝ, *Urbánní historiografie*, s. 871n.

9 Nakolik se bude tímto směrem profilovat nedávno vzniklé olomoucké pracoviště (Centrum urbánních dějin), se nejspíše teprve ukáže.

i s celkovou orientací současné historické vědy – s boomem, který u nás zažívá od počátku 90. let 20. století výzkum šlechty a především aristokracie coby její nejvyšší vrstvy, se dění v oblasti urbánní historiografie může těžko srovnávat. Názorně to ve svých různých modifikacích ukazuje rovněž zatím nejnovější přehledová stať mapující raně novověké výzkumy v české, maďarské, rakouské a slovenské historiografii v posledním deceniu.¹⁰

Zase tak zoufalá, jak by se mohlo z předchozích řádek zdát, ale situace samozřejmě také není, přestože urbánní historiografii u nás podle všeho institucionální podmínky dvakrát nepřejí. Českou historiografii v oblasti dějin měst nediskvalifikuje dle mého soudu ani tak malý počet publikací, jako spíše jistá nekoordinovanost a především z ní plynoucí metodologická a kvalitativní nevyrovnanost, která od počátku limituje možnosti komparace. Vzhledem k už zmíněným institucionálním podmínkám a převládající orientaci historiků raného novověku je to ovšem situace zcela pochopitelná. Budiž rovnou řečeno, že středověká města jsou na tom – jistě také v souvislosti s podstatně menším množstvím pramenů a dlouholetým trvalým zájmem předních českých medievistů – podstatně lépe. V posledních dvou desetiletích byly českým městům ve středověku věnovány dvě všeobecně uznávané a vzájemně se doplňující syntetické práce;¹¹ pro období přechodu od středověku vyšla v téže době dokonce ve dvojím posthumním vydání monografie Josefa Macka coby součást jeho Jagellonského věku.¹²

-
- 10 Václav BŮŽEK – Katrin KELLER – Eva KOWALSKÁ – Géza PÁLFFY, *Společnost zemí habsburské monarchie 1526–1740 v české, maďarské, rakouské a slovenské historické vědě posledního desetiletí*, ČČH 104, 2006, s. 485–526, k dějinám měst s. 509–517. Tato stať je zhuštěnou formou čtyř samostatných přehledů, publikovaných vedle sebe ve sborníku z V. mezinárodního krumlovského symposia. Srov. Václav BŮŽEK, *Der Weg zur Synthese. Die Gesellschaft der böhmischen Ländern 1526–1740 in der Historiographie des letzten Jahrhunderts*, in: Václav BŮŽEK – Pavel KRÁL (eds.), *Společnost v zemích habsburské monarchie a její obraz v pramenech (1526–1740)*, Opera historica 11, České Budějovice 2006, s. 5–36; Katrin KELLER, *Die Gesellschaft der österreichischen Länder 1526–1740 in der Historiographie des letzten Jahrzehnts. Theorie, Methodologie, Quellen*, in: tamtéž, s. 37–59; Géza PÁLFFY, *Die Gesellschaft der ungarischen Länder 1526–1740 in der Historiographie des letzten Jahrzehnts*, in: tamtéž, s. 61–92; Eva KOWALSKÁ, *Spoločnosť Horného Uhorska v rokoch 1526–1740 v slovenskej historiografii posledného desaťročia. Teória, metodológia, pramene*, in: tamtéž, s. 93–102. V rámci každého z národních přehledů je věnován dějinám měst samostatný pododíl.
- 11 František HOFMANN, *České město ve středověku*, Praha 1992 (druhé, doplněné vydání Praha 2009); Jiří KEJŘ, *Vznik městského zřízení v českých zemích*, Praha 1998. V této souvislosti je třeba také zmínit objemný soubor převážně starších studií Jindřicha TOMASE, *Od raně středověké aglomerace k právnímu městu a městskému stavu*, Litoměřice 1999, jehož tržiště leží rovněž ve středověku.
- 12 Josef MACEK, *Jagellonský věk v českých zemích (1471–1526)* 3. Města, Praha 1998.

O co se můžeme opřít ve vztahu k raně novověkým městům? Pokusů o syntetické pojetí je málo. Ještě při počátcích práce na tomto textu bylo možné konstatovat, že komparativní práce zaměřená na raně novověká (středo)evropská města není v rámci české historiografie k dispozici, mezitím se ale objevila monografie Jaroslava Millera, sledující vybrané okruhy problémů vývoje měst ve výše uvedeném kontextu středovýchodní Evropy.¹³

Také monografie Petra Vorla si všímá i celkového českého a evropského (nebo přinejmenším středoevropského kontextu), je ovšem primárně zaměřena na specifický typ vrchnostenských rezidenčních měst, která sice ve vymezeném období představovala velmi dynamickou, nikoli ale zejména z politického hlediska tu nejdůležitější skupinu mezi českými městy.¹⁴ Opravdu syntetickým pohledem na česká města doby „urbanizace před urbanizací“ je esej Eduarda Maura, zakomponovaná do ojedinelého pokusu o propojení historického a sociologického pohledu na vývoj měst v českých zemích od počátků až po současnost.¹⁵ Stejně ojedinelá jsou syntetická zpracování některých specifických stránek života raně novověkých měst, mezi nimiž je třeba vyzdvihnout zvláště monografii Jiřího Peška o předbělohorské měšťanské vzdělanosti a kultuře¹⁶ či ikonograficky velmi dobře vybavené příslušné pasáže čtyřsvazkové monografie Josefa Petráně a jeho spolupracovníků, směřující k postižení hmotné kultury českých zemí.¹⁷ V kontextu celé raně novověké společnosti českých zemí je městům věnována pozornost v nejnovější objemné syntéze Václava Bůžka a kolektivu.¹⁸

Co se týká klasických prací, nepominutelné jsou pochopitelně při všech výhradách knihy a statě Zikmunda Wintra, ať už se to týká monu-

13 Jaroslav MILLER, *Uzavřená společnost a její nepřátelé. Město středovýchodní Evropy (1500–1700)*, Praha 2006.

14 Petr VOREL, *Rezidenční vrchnostenská města v Čechách a na Moravě v 15.–17. století*, Pardubice 2001; TÝŽ, *Aristokratische Residenzstädte im regionalen Kontext. Die böhmischen Länder während der Frühen Neuzeit*, in: Holger T. Gräf – Katrin Keller (Hgg.), *Städte- und Kulturlandschaft – Réseau urbain – Urban Network. Städte im regionalen Kontext in Spätmittelalter und früherer Neuzeit*, Köln – Weimar – Wien 2004, s. 155–169.

15 Pavla HORSKÁ – Eduard MAUR – Jiří MUSIL, *Žrod velkoměsta. Urbanizace českých zemí a Evropa*, Praha – Litomyšl 2002, zde zvl. s. 80–120. Ještě podrobněji na totéž téma Eduard MAUR, *Urbanizace Čech v raném novověku*, *Historická demografie* 25, Praha 2001, s. 5–63.

16 Jiří PEŠEK, *Měšťanská vzdělanost a kultura v předbělohorských Čechách 1547–1620. (Všední dny kulturního života)*, Praha 1993.

17 Josef PETRÁŇ, *Dějiny hmotné kultury II.2*, Praha 1997, zvl. s. 481–592.

18 Václav BŮŽEK a kol., *Společnost českých zemí v raném novověku. Struktury, identity, konflikty*, Praha 2010.

mentálního „Kulturního obrazu měst českých“¹⁹ a popularizačního „Zlatého věku českých měst“²⁰ nebo dílčích syntéz²¹ a jednotlivých studií.²² Těžiště Wintrova rozsáhlého díla je ovšem v době předbělohorské a do období třicetileté války explicitně zasahuje spíše výjimečně.²³

Užitečnou, byť zdaleka ne vyčerpávající pomůckou je celkem nedávno vzniklá bibliografie k dějinám českých měst;²⁴ jako komplementární bibliografický přehled lze použít příslušné pasáže soupisu literatury a pramenů k dějinám hrdelního soudnictví²⁵ a tištěných svazků Bibliografie české historie. Možnost neustálého doplňování, aktuálnost, snadná dostupnost, rychlost a obrovské možnosti co do vyhledávání ovšem stále více umocňují důležitost její elektronické verze.²⁶

Dále je třeba zmínit dva velké projekty – Historický atlas českých měst,²⁷ vydávaný ve spolupráci Historického ústavu AV ČR s jednotlivými místními institucemi, a objemný encyklopedický přehled Karla Kuči, nedávno zdárně dovedený do konce.²⁸ Zatímco u kolektivně zpracová-

-
- 19 Zikmund WINTER, *Kulturní obraz českých měst. Život veřejný v XV. a XVI. věku I–II*, Praha 1890–1892.
- 20 TÝŽ, *Zlatá doba měst českých*, Praha 1991².
- 21 Zejména TÝŽ, *Život církevní v Čechách. Kulturně-historický obraz z XV. a XVI. století I–II*, Praha 1895–1896; TÝŽ, *Děje vysokých škol pražských od secese cizích národů po dobu bitvy bělohorské (1409–1622)*, Praha 1897; TÝŽ, *O životě na vysokých školách pražských knihy dvoje. Kulturní obraz XV. a XVI. století*, Praha 1899; TÝŽ, *Život a učení na partikulárních školách v Čechách v XV. a XVI. století*, Praha 1901; TÝŽ, *Řemeslnictvo a živnost XVI. věku v Čechách (1526–1620)*, Praha 1909; TÝŽ, *Český průmysl a obchod v XVI. věku*, Praha 1913.
- 22 Většina z nich je soustředěna ve výběrech z jeho prací a v příslušných svazcích sebraných spisů. Srov. zejména Zikmund WINTER, *Ze starodávných radnic 1–2*, Praha, s. d. (= Sebrané spisy, sv. 11 a 12).
- 23 TÝŽ, *Město a kraj Rakovnický za vojny třicetileté*, Časopis českého musea (dále ČČM) 60, 1886, s. 225–241; 61, 1887, s. 168–187; 62, 1888, s. 63–85, 279–305; 63, 1889, s. 91–121.
- 24 Jaromír KUBÍČEK et al., *Bibliografie k dějinám měst České republiky*, Brno 1997.
- 25 Jindřich FRANCEK – Tomáš ŠIMEK (eds.), *Hrdelní soudnictví v českých zemích. (Soupis pramenů a literatury)*, Pardubice 1995, s. 143–178.
- 26 <<http://biblio.hiu.cas.cz/>>, ověřený dostup 6. 11. 2012.
- 27 Zatím byly vydány následující svazky: 1. Litoměřice (1996); 2. Pardubice (1995); 3. České Budějovice (1996); 4. Děčín (1998); 5. Hradec Králové (1998); 6. Slaný (1999); 7. Tábor (1999); 8. Jihlava (2000); 9. Třebíč (2001); 10. Telč (2001); 11. Český Krumlov (2003); 12. Trutnov (2004); 13. Chrudim (2003); 14. Libeň (2006); 15. Tišnov (2005); 16. Chomutov (2007); 17. Kladno (2007); 18. Jičín (2008); 19. Královské Vinohrady (2010); 20. Opava (2009); 21. Plzeň (2009); 22. Kutná Hora (2010); 23. Kadaň (2011). Srov. též Eva SEMOTANOVÁ, *Historický atlas měst – evropský projekt ke srovnávacím dějinám městských aglomerací*, in: Petr Kreuz – Vojtěch Šustek (eds.), *Seminář a jeho hosté II. Sborník příspěvků k nedožitým 70. narozeninám doc. dr. Rostislava Nového*, Praha 2004, s. 325–342; TÁŽ, *Historický atlas měst České republiky 1994–2012. Výsledky, zkušenosti, perspektivy*, *Historická geografie* 36, 2010, s. 150–155.
- 28 Karel KUČA, *Města a městečka v Čechách, na Moravě a ve Slezsku 1–8*, Praha 1996–2011.

vaného Historického atlasu je těžiště v topografických a ikonografických pramenech a jejich kvalitní reprodukci, Kučova encyklopedie klade hlavní důraz na architektonický a urbanistický vývoj jednotlivých lokalit. V prvním případě je velkým přínosem poměrně podrobná bibliografie.

V období po r. 1989 se také objevila řada sborníků, zaměřených na různé specifické problémy života (nejen vždy pouze raně novověkých) českých měst, případně na určitá období jejich vývoje. Hned na samém prahu 90. let se konala konference v Pardubicích a vědecký seminář v Českých Budějovicích – sborníky z obou z nich celkem přesvědčivě ukazují nejpodstatnější tematická a metodologická směřování historiků a historiček českých měst v 80. letech. Nejen co do objemu a chronologického rozpětí, ale především co do snahy o pokud možno co nejcelistvější pohled na život českých raně novověkých měst je třeba vyzdvihnout sborník z pardubické konference.²⁹ Příspěvky většiny autorů jsou vedeny snahou o přinejmenším částečné shrnutí témat, kterým se v předcházejícím období věnovali vesměs v analytických studiích, ať už se jedná o hrdelní soudnictví (B. Roedl, J. Francek), měšťanskou kulturu (J. Pešek, J. Hojda, V. Bůžek, J. Pokorný), vrchnostenská města, jejich typologii a místo v rámci soudobé stavovské společnosti (V. Ledvinka, P. Vorel, M. Macková), náboženské převraty a náboženský život v českých raně novověkých městech (J. Hanzal, N. Rejchertová) a další, méně profilující témata. Zastřešující studie organizátora konference a redaktora sborníku J. Pánka o městech v politickém systému českého stavovského státu má svůj pendant i v českobudějovickém sborníku, který je jinak věnován specifickému tématu každodennosti předbělohorských českých a moravských měst.³⁰ Vedle obecněji zaměřených statí již tehdy renomovaných specialistů v oblasti měšťanské kultury v něm můžeme nalézt i juvenilie badatelů, jejichž hlavní publikační aktivita spadá až do posledních desetiletí (M. Neudertová-Hrubá). Jako celek je sborník nepochybně důkazem o přitažlivosti konceptu dějin každodennosti a dějin hmotné kultury zejména v 80. letech, zároveň ale svědčí také o nabězích k přesunu zájmu některých badatelů od prostředí měšťanského směrem k prostředí šlechtickému.

Jisté tematické pokračování mají oba bezprostředně výše uvedené svazky ve dvou sbornících z následujících let, obou redigovaných

29 Jaroslav PÁNEK (ed.), *Česká města v 16.–18. století. Sborník příspěvků z konference v Pardubicích 14. a 16. listopadu 1990*, Praha 1991.

30 Václav BŮŽEK (ed.), *Kultura každodenního života českých a moravských měst v předbělohorské době. Opera historica 1*, České Budějovice 1991.

J. Franckem. Pro témata rekatolizace³¹ a hrdelního soudnictví³² v nich byla nalezena řada styčných bodů, přičemž je pro tento přehled podstatné, že k protnutí došlo v některých případech i na poli urbánní historiografie.

Co do soustavnosti stojí ovšem na prvním místě dnes již tradiční řada konferenčních sborníků, vydávaná v poslední době ve spolupráci Archivu hlavního města Prahy a Fakulty sociálních věd Univerzity Karlovy pod názvem Documenta Pragensia. Ačkoli je v jejich zorném úhlu Praha vždy na prvním místě, takřka v každém z nich je možné nalézt také příspěvky týkající se jednotlivých českých venkovských měst, případně zahraničních středoevropských měst nebo staté teoretického a komparativního rázu. (Ve vztahu k městské správě srov. podrobněji dále.)

Do popředí badatelského zájmu se v posledních letech dostává i dosud nepřilíš zmapované období závěru třicetileté války, na něž se koncentrovaly příspěvky sborníků ze dvou moravských konferencí, brněnské³³ a olomoucké³⁴ (postupujeme-li chronologicky), sledujících

-
- 31 Jindřich FRANCEK (ed.), *Rekatolizace v českých zemích. Sborník příspěvků z konference v Jičíně konané 10. září 1993, Jičín – Turnov 1995*. Sborník obsahuje šest příspěvků s jednoznačně urbánní tematikou: Karel KRÁL, *K rekatolizaci v Ústí nad Labem*, s. 101–110; Bohumír ROEDL, *Huertova mise v Lounech*, s. 111–118; Michaela KOKOJANOVÁ, *Karel z Lichtenštejna a Prostějov*, s. 119–124; Václav STARÝ, *Rekatolizace Prachatic v letech 1622–1626*; Jaroslav DOUŠA, *Podíl Plzně a Horšovského Týna na přípravách rekatolizace Čech*, s. 145–154; Miloslav BĚLOHLÁVEK, *Plzeňský nový svátek a jeho oslava v kázáních XVII. a XVIII. století*, s. 155–162.
- 32 Jindřich FRANCEK (ed.), *Hrdelní soudnictví v českých zemích v 16.–18. století. Sborník příspěvků z konference konané v Pardubicích 21.–22. 9. 1995*, Pardubice 1996. Zde je pozornost věnována městskému prostředí ještě patrnější, včetně obsáhlého syntetizujícího zamyšlení Petra KREUZER, *K charakteristice procesního pojednávání trestních případů v českých městech doby předbělohorské*, s. 63–100; z dalších příspěvků Bohumír ROEDL, *Cestou milosti – hrdelní reversy v praxi českých městských soudů raného novověku*, s. 41–62; Bohdan KAŇÁK, *Zvláštnosti průběhu soudního jednání u olomouckého městského práva v hrdelních případech podle procesního řádu z roku 1550*, s. 101–106; Jaroslav MILLER, *Delikty proti životu a zdraví ve světle půhonných knih města Olomouce*, s. 107–108; Jaroslava HONCOVÁ, *Vývoj kriminality a hrdelního soudnictví ve světle říčanských smolných knih z let 1605–1757*, s. 109–118; Michaela NEUDERTOVÁ – Lenka KUTHANOVÁ, *Ke komunikaci apelačního soudu a městských hrdelních soudů v době pobělohorské*, s. 119–132; Michaela KOKOJANOVÁ, *Trestní případy v nejstarší knize prostějovských rychtářů*, s. 165–180.
- 33 Jan SKUTIL (ed.), *Morava a Brno na sklonku třicetileté války*, Praha 1995.
- 34 Martin ELBEL – Milan TOGNER (eds.), *Konec švédské okupace a poválečná obnova ve 2. polovině 17. století. Historická Olomouc XIII*, Olomouc 2002. Z relevantních příspěvků pro téma této práce: Jan KUMPERA, „*Urputní zrádci Plzáci...*“. *Dobytí Plzně Mansfeldem na podzim 1618 v dobovém zrcadle*, s. 37–51; Martin ELBEL, *Dva světy? Konfesijní hranice za švédské okupace Olomouce 1642–1650*, s. 99–105; Marek ĎURČANSKÝ, *Česká královská města v letech 1640–1648 ve světle register podkomorího královských měst*, s. 351–358; Miroslav ČERMÁK, *Renesance cechovní řemeslné výroby v Olomouci po švédské okupaci města*, s. 379–384; Michaela KOKOJANOVÁ, *Důsledky třicetileté války pro městečko Kralice*, s. 385–402; Jana PODDANÁ, *Poválečná obnova komorního města Pardubice ve světle městské knihy trhové a možnosti jejího využití jako historického*